

Жусупбек кызы Дилбар

**КОМПЬЮТЕРДИК БИЛИМДИ КЫРГЫЗ ТИЛИНДЕ ОКУТУУНУН
УЧУРДАГЫ КӨЙГӨЙЛӨРҮ**

Жусупбек кызы Дилбар

**СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОБУЧЕНИЯ К КОМПЬЮТЕРНОМУ
ЗНАНИЮ НА КЫРГЫЗСКОМ ЯЗЫКЕ**

Zhusupbek kyzy Dilbar

**MODERN PROBLEMS OF LEARNING TO COMPUTER KNOWLEDGE
IN KYRGYZ LANGUAGE**

УДК: 371.56.76

Бул макалада компьютердик билимди кыргыз тилинде окутуудагы көйгөйлөрү, пайдаланылган терминдердин ар кандай аталышта аталгандыгы жана информатика предмети боюнча кыргыз тилиндеги окуу куралдары баяндалган.

В этой статье затронуты проблемы компьютерного обучения на кыргызском языке, варианты названия терминов и учебные пособия на кыргызском языке по информатике.

In this article the author describes do deach problems computer in Kyrgyz language, calling the terms in different names and about the textbook of informatics in Kyrgyz language.

Учурдун талабына ылайык информатика сабагы ар кандай аталыштар менен жогорку жана орто окуу жайларда өтүлүүдө. Аларга бөлүнгөн сааттардын саны ар башка. Жалпы билим берүүчү окуу жайларда информатика сабагын окутууну башталгыч класстардан баштоо, Кыргыз Республикасы киргизилген жана киргизилип жатат. Биздин билим берүү системасы Россия менен тыгыз байланышкан. Аларда кабыл алынган жоболор биздин өлкөдө да кабыл алынаарын эске алсак, анда Россияда жалпы орто билим берүү концепциясына ылайык информатика сабагын башталгыч класстардан баштоого даярдыктар көрүлүүдө.

Информатика сабагын мектептерде жана жогорку окуу жайларында кыргыз тилинде окутууга көңүл буру учурдун талабы, себеби информатика сабагын классик предметтердин катарында кароо компьютердин турмушубузда ээлеген ордун көрсөтүүдө. Азыркы учурда маалыматтар технологиясына ээ болуу коомдогу профессионалдуулуктун атрибуту көрсөтүп турат. Көп учурда информатика сабагын өтүүдө Бейсик же башка программалоо тилин, тексти иштетүү же электрондук жабдыктардын, берилиштер базасын башкаруу системасын жана башка ушул сыяктуу колдонмо программалык жабдыктарды окутуу менен чектелүүдө. Ал эми маалыматтар технологиясынын негизги түшүнүктөрү көз жаздымда калууда. Ар бир билимдүү коомубуздун мүчөсү компьютердик жана маалыматтык билимдүү болушу зарыл. Макалада информатика сабагын өтүү боюнча программага токтолбостон, анын терминологиясына

болгон оюбузду жана сунуштарыбызды ортого салмакчыбыз.

Информатика сабагын окутуудагы эң эле көйгөйлүү маселе болуп терминдердин бул күнгө чейин калыптанбай келгендиги эсептелет. Ар бир мугалим орто окуу жайында болсун, жогорку окуу жайында болсун терминдерди өзүнө ылайыктап жана өзүнүн көз карашы боюнча ылайыктуу деп эсептегендерин киргизип алууда. Ошондуктан бардык информатика сабагынын мугалимдери өзүбүздүн ойлорубуз жана сунуштарыбыз менен мамлекеттик басылмалар аркылуу бөлүшүп туру учурдун талабы. Бул маселе тууралуу Кыргыз Республикасынын термин комитетининиши канаттандыраарлык эмес деп айтсак жаңылышпайбыз. Айтканыбызга ылайык макалада көп кездешкен терминдердин бир бөлүгүнөн кичине сөздүгү келтирилди. Аларга карата окурмандардын пикири биз үчүн өтө маанилүү жана каалаган менен маектешүүгү, ал эми керек болсо тартышып бир бүтүнгө келүү менен кыргыз тили жана анын келечеги үчүн керектүү.

Терминдерди кыргызча кабыл алууда кулака күнү электери кандайдыр одоно сезилген учурлар кездешет, бирок ага карабастан маанилери туура келгендери кабыл алынса убакыт өткөн сайын ал терминге кулак көнүп калат. Мүмкүн болушунча кабыл алынуучу терминдерди түшүнүү, эстүү жеңил болгудай вариантын тандап алууга аракеттенүүгө тийишпиз. Орус тилиндеги эквиваленти болгон айрым чет элдик сөздөр баштапкы булагы боюнча кабыл алынган, ал эми кыргыз тилинде болсо алардын кээ бириникинин эквиваленти болгондуктан, аларды кыргызча кабыл алуу максатка ылайык. Мисалы, *copy* сөзү орусча *копия operation system* сөзү *операционная система* жана башка деп кабыл алынган. Кыргыз тилде болсо бул сөздүн котормолору бар (*copy* - күчүрмө), ал эми айрымдарынын аткарган аракеттерине жараша кыргыз тилинде тиешелүү термин ыйгарса болот. Келтирилген *operation system* түшүнүгүнө аткарган иштерине карата иштетөө системи деп кабыл алууну сунуш кылат элек. Себеби *operationsystem* түшүнүгүнө компьютерди иштетүү, атап айткандай киргизүү-чыгарууну, процессти, эсти башкаруу жана администратордук иштер аткаруу туура келет. Ошону менен

катар эле иштетүү системи колдонмо жана башка программаларды да иштетет, мына ушул айткандарга негиздеп иштетүү системи терминин кабыл алсак туура болот деген ойдобуз. Кээ бир терминдерди кыргыз тилинде кулакка угулушу боюнча кабыл алууну туура деп эсептейбиз, мисалы, *clicking* англисче, *кликание* орусча *чыкылдатуу* деп кыргызчаласак болот да.

Түрк мамлекетин негиздөөчү Кемал Ата Түркүн демилгеси менен түрк сөздөрү мыйзам негизинде башка элдерден кирген сөздөрдүн ылайыкталып тазаланган экен. Азыркы учурда орус парламентинде дагы орус тилин мыйзам негизинде тазалоо талаптары көтөрүлүүдө. Кыргыз тили жөнүндө кабыл алынган мыйзам учурдун талабына туура келип олтурабы? Тилеке каршы мыйзамда кабыл алынган-дар кыргыз тилинин көйгөйлөрүн толук камтыбай калган, б.а. мамлекет тарабынан берилген мүмкүнчүлүк толук пайдаланылбай калганы өкүнүчтүү. Учурдан пайдаланып кыргыз тилине ылайыксыз кирип калган сөздөрдүн тазаланып же тилибизге ылайыктап кабыл алсак жакшы болмок. Информатикада колдонулган *система-system, программа-program, периферия-periphery* ж.б.у.с. биздин турмуш-тиричилигибизде ар күнү колдонулуп жүргөн чет элдик сөздөрдү түздөн түз орус тил варианты менен кабыл алганбыз. Орус тилине болсо айтылыштары, жөндөлүштүрү, жазылыштары жеңил болгондой ылайыкталбай түздөн-түз киргизилгендиктен айтылышы, жөндөлүшү ж.б.лары татаалданып калган. Мисалы, англисче *macro* сөзүн орусча *макрос* түрүндө кабыл алынган. Мунун себеби «макро» түрүндө кабыл алынса ал сөздүн орус тилинде жөндөлүшү, ошону менен катар эле айтылышы дагы татаалданып калмак. Ушундай эле себептерден орус тилинде **математика, арифметика, физика, проблема** ж.б. толуп жаткан сөздөр ошол бойдон кыргыз тилинде кабыл алынып калган. Бул сөздөр баштапкы булагында мүчөсүз берилет жана кыргыз тили үчүн мүчөсү болбогону жеңил айтылаарын байкайбыз. Мисалы, **математика мугалими** деп айткандын ордуна **математик мугалими** деп айтуу кыйла жеңил. Кыргыз тилине орус тили аркылуу кирген сүз-

дөрдүн көпчүлүгү жумшак үндүү мүчө улануу менен кабыл алынган, кыргыз тилинде болсо ал мүчөлөрдүн кошулушу сөздүн айтылышы татаалданат.

Бир эле түшүнүктөн бир нече терминге ээ болушу дагы кездешет, бул окуулардын сабактын эздештүрүлүшүнө жана терминдерди кабыл алышына терс таасир тийгизет. Акыркы жылдары кыргыз тилинде **информатика** предмети боюнча бир топ окуу куралдары, методикалык колдонмолор жарык көрдү, алардын ичинен Ү.Асанов, А.Бердиев, А.Жуманазаровалардын **Компьютердик технологиялар**, П.Эшенкуловдун Информатика жана эсептөөчү техниканын негиздери аттуу ж.б. окулмаларды атасак болот. Эгерде бул китептер деги терминдерди салыштырып көрсөк, бир эле түшүнүк ар башка аталып калган учурларды жолуктурабыз. *Внешние устройства* термини биринчисинде *сырткы түзүлүш*, экинчисинде *перифериялык түзүлүш*, үчүнчүсүндө *жандоочу жабдык* деп кабыл алынган. Программная оболочка – *жандоочу программа, кабыкча. Пользователь - кардар, колдонуучу. Проводник – жол көрсөткүч, баштооч. Оперативная память – тез тутум, оперативдик эс, оперативдүү эс* ж.б.

Ошондой эле бир термин менен бир нече түшүнүктө берилип калган учурлар дагы кездешет. Мисалы, *путь* сөзү үчүн дагы *жолчо, шина* үчүн дагы *жолчо* деген термин колдонулуп жүрөт.

Демек терминдик түшүнүктөрдү тиешелүү деңгээлде иреттеп бир багыттуу колдонуу зарылчылыгы жаралып жатат.

Адабияттар:

1. Журнал «Информатика II образование» № 6 2001, №3,6. 2002.
2. Омуралиев А., Табышов Р. «Информатика негиздери». – Бишкек, 2002, Омуралиев А. «Маалыматтар технологиясы». – Бишкек, 2002.
3. И.Асанов, А.Бердиев, А.Жуманазаров «Компьютердик технологиялар», – Бишкек, 2000.
4. Эшенкулов П. «Информатика жана эсептөөчү техниканын негиздери», Бишкек 1997.

Рецензент: к.пед.н. Орускулов Т.Р.